Donald Trump med sin fru Melania och dotter Ivanka.

Trump, totem och tabu.

Den njutande fadern låter sig aldrig tämjas.

Länge väntade jag på att filosofen och lacanianen Slavoj Žižek skulle bidra med ett mer övergripande kulturteoretiskt perspektiv på det amerikanska presidentvalet. Men de gånger han uttalat sig under det här året har han mest varit arg på Hillary Clinton och inte bekymrat sig så mycket över Trump. Det är märkligt. Det borde ha varit öppet mål med tanke på Žižeks omtolkning av Sigmund Freuds "Totem och tabu" (1912) i essäsamlingen "Njutandets förvandlingar" (på svenska 1996).

I "Totem och tabu" beskrivs bland annat ett mytologiskt urtillstånd, där fadern är allbestämmande, har tillgång till alla honor och förvisar eller dödar alla konkurrerande hannar. Till sist gör dock sönerna revolt och dödar fadern och tar hans plats. Hos Freud fyller den här urhordsmyten både en civilisationsgrundande och en individualpsykologisk funktion: patriarkal lag och ödipal skuld i samma paket.

Žižek drar detta ett varv till. Bland annat preciserar han fadersbegreppet, och skriver: "Den gängse kritiken av patriarkatet förbiser det faktum att det finns två fäder. Å ena sidan har vi den ödipala fadern, den symboliske-döde fadern [...] Å andra sidan har vi 'ur'-fadern, den obscena överjagsanala figur som verkligen lever, 'njutandets herre'". "Njutande" för Žižek innebär frihet från "lagen". Och den enda som är fri från lagen, som kan sätta sig över den, är den som själv är lagen, som förkroppsligar den.

I realpolitiska termer är etablissemanget den "döde fadern" och revolutionsledaren den "njutande fadern". Eller som Žižek skriver: "I alla viktiga revolutioner, från den franska till den ryska, slutade störtandet av den gamla symboliska härskarens (den franske kungen, tsaren) kraftlösa gamla regimer med att makten övertogs av den 'anale' fader-ledaren i långt mer förtryckande gestalt (Napoleon, Stalin)."

Žižek vänder alltså på Freuds mytkonstruktion: den "avsatte symboliske härskaren vänder tillbaka som den obscene-verklige ledaren". Žižek konstaterar vidare att det "idag vimlar av urfäder i totalitära politiska rörelser".

Det är här man kan undra om Trump tagit personregi av Žižek, Lacan, Freud och de andra kulturfilosofiska urfäderna. För det är svårt att tänka sig någon som på ett tydligare sätt än Trump förkroppsligar idén om en njutandets herre som står över lagen, och som i symbolisk (och kanske verklig) mening står i begrepp att störta den gamla regimen. Alla hans grodor och överträdelser blir därmed bara ytterligare bevis på hans osårbarhet. Han skulle kunna gå ut och skjuta någon på gatan utan att det påverkade hans chanser negativt (vilket han ju skämtade om i början av sin kampanj). Snarare tvärtom – det skulle bevisa vem han är, och stärka honom.

Det omvända gäller för Clinton. Minsta lilla felsteg är oförlåtligt för den som representerar etablissemanget så tydligt, och som dessutom är kvinna.

Bland amerikanska kommentatorer på vänsterkanten menar en del att Trump till skillnad från Clinton kommer att kunna kontrolleras av institutionerna.

Men det finns inget i "Totem och tabu" som tyder på att en njutande fader någonsin låter sig tämjas.

BJÖRN SUNDMARK
professor i engelska, Malmö högskola